

پیشگفتار

بنا به پیشنهاد مدیر انتشارات سرود و دوست دوران تحصیل در هنرستان‌های موسیقی آقای محمدرضا گرگین زاده، از این جانب خواسته شد که کتاب‌های اول، دوم و سوم ردیف ویولن استاد صبا را برای تجدید چاپ ویرایش نمایم. لازم است این نکته را یادآور شوم که اصولاً محصول دو ردیف اول و دوم از محفوظات استاد سرچشمه گرفته، بدین معنی که در کلاس درس قطعات آوازی و چهارمضراب‌ها، بر مبنای استعداد و نوازندگی شاگردان نوشته می‌شد؛ چنانچه اگر بدقت ملاحظه شود این قطعات (علی‌الخصوص دوره اول) در مقایسه بایکدیگر از لحاظ تکنیک نوازندگی بطور چشمگیری متفاوت است که بعدها همین دو کتاب توسط شاگردان علاقه‌مند جمع آوری و منتشر شد و چه بسا بعد از چاپ استاد مطالبی را هنگام نواختن در کلاس به شاگردان تذکر می‌دادند. اینجانب که مدت ۵ سال افتخار شاگردی استاد صبا را داشتم گاهی برای نوشتن یک صفحه نت دقایقی طولانی در جلوی میز استاد می‌ایستادم و به ندرت دو قطعه‌ی مشابه که می‌نوشتند می‌توانست یکسان باشد. منظور آنست که استاد فرصتی برای نوشتن ردیف به این معنی که بنشینند و تنظیم کنند نداشتند. البته نوشتن آهنگ‌ها و قطعات محلی مثل: دیلمان، امیری... و یا گوشه‌های صدری، شهبابی... که به ردیف اضافه شده است از مطالب فوق مستثنی است.

از آنجا که این دو دوره از لحاظ نت نویسی و سیلاب‌های شعر و همچنین علامت‌های غرضی و سرکلید - در بعضی از قطعات - مبهم است، بدین وسیله به توضیح و تصحیح آنها اقدام نموده و در این مرحله دوره‌ی اول ویولن (کتاب حاضر) را در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌دهم، انشاءالله توفیقی دست دهد تا دوره‌ی دوم را هم آماده نمایم. در خاتمه چون اینجانب از راه دور (ساکن کشور هلند) اقدام به این کار نموده‌ام از افرادی که در نت‌نویسی، تایپ و صفحه‌بندی و چاپ متحمل زحمت شده‌اند، تشکر می‌کنم.

رحمت الله بدیعی

هلند ۲۳ اکتبر ۲۰۰۳

صفحه	فهرست	صفحه	فهرست
۴۱	آواز بیات ترک	۱۳	آواز دشتی
۴۲	۱- چهار مضراب	۱۴	۱- چهار مضراب
۴۴	۲- آواز (درآمد اول)	۱۵	۲- آواز (درآمد اول)
۴۴	۳- درآمد دوم	۱۵	۳- درآمد دوم
۴۴	۴- کرشمه (درآمد سوم)	۱۵	۴- رباعی
۴۵	۵- جامه دران	۱۶	۵- عشاق
۴۵	۶- کرشمه‌ی جامه دران	۱۶	۶- گیلکی
۴۵	۷- فیلی	۱۸	۷- غم‌انگیز
۴۶	۸- شکسته	۱۸	۸- دیلمان
۴۶	۹- کرشمه‌ی شکسته		
۴۶	۱۰- فرود (حزین)	۲۱	آواز ابو عطا
۴۷	۱۱- قطار	۲۲	۱- چهار مضراب
۴۷	۱۲- نغمه‌ی قطار	۲۵	۲- آواز (درآمد اول)
۴۸	۱۳- مثنوی	۲۵	۳- درآمد دوم
		۲۶	۴- درآمد سوم
۵۱	دستگاه شور	۲۶	۵- حجاز (درآمد اول)
۵۲	۱- چهار مضراب	۲۷	۶- درآمد دوم
۵۳	۲- آواز (درآمد اول)	۲۷	۷- بغدادی
۵۳	۳- درآمد دوم	۲۸	۸- گبری
۵۴	۴- درآمد سوم	۲۹	۹- خسرو شیرین
۵۴	۵- سلمک (اوج)		
۵۵	۶- کرشمه‌ی رضوی (۱)	۳۱	آواز افشاری
۵۵	۷- شهناز	۳۲	۱- چهار مضراب
۵۶	۸- قرچه	۳۴	۲- آواز (درآمد اول)
۵۶	۹- کرشمه‌ی رضوی (۲)	۳۴	۳- درآمد دوم
۵۷	۱۰- حسینی	۳۵	۴- درآمد سوم (کرشمه)
۵۷	۱۱- کرشمه‌ی حسینی	۳۵	۵- قرائی (درآمد اول)
۵۷	۱۲- بزرگ	۳۵	۶- درآمد دوم
۵۷	۱۳- دوبیتی	۳۶	۷- عراق
۵۸	۱۴- خارا	۳۷	۸- صدری
۵۹	۱۵- مَلانازی	۳۷	۹- مثنوی

۸۷	۷- زابل (درآمد اول)	۶۱	آواز بیات اصفهان
۸۷	۸- درآمد دوم	۶۲	۱- چهارمضراب
۸۸	۹- درآمد سوم	۶۳	۲- آواز (درآمد اول)
۸۹	۱۰- مخالف	۶۳	۳- درآمد دوم
۹۰	۱۱- مغلوب	۶۴	۴- جامه دران
۹۰	۱۲- مویه و فرود	۶۵	۵- بیات راجع
		۶۵	۶- عشاق (درآمد اول)
۹۳	دستگاه چهارگاه	۶۶	۷- درآمد دوم
۹۴	۱- چهارمضراب	۶۶	۸- اوج و حسیض
۹۵	۲- آواز (درآمد اول)	۶۶	۹- ضربی جامه دران
۹۵	۳- درآمد دوم	۶۷	۱۰- مثنوی
۹۵	۴- پیش زنگوله	۶۸	۱۱- (گوشه‌ی جامه دران)
۹۷	۵- زابل (درآمد اول)	۶۸	۱۲- (گوشه‌ی بختیاری)
۹۷	۶- درآمد دوم	۶۹	۱۳- (گوشه‌ی عشاق)
۹۷	۷- مخالف (درآمد اول)		
۹۸	۸- کرشمه (درآمد دوم)	۷۱	دستگاه همایون
۹۸	۹- زنگ شتر	۷۲	۱- چهارمضراب (۱)
۹۹	۱۰- منصوری و بسته‌نگار	۷۴	۲- چهارمضراب (۲)
۱۰۰	۱۱- زنگوله (در منصوری) و فرود	۷۵	۳- آواز (درآمد اول)
		۷۵	۴- کرشمه (درآمد دوم)
۱۰۳	دستگاه ماهور	۷۶	۵- چکاوک (درآمد اول)
۱۰۴	۱- چهارمضراب	۷۶	۶- کرشمه (درآمد دوم)
۱۰۵	۲- آواز	۷۶	۷- بیداد (درآمد اول)
۱۰۵	۳- کرشمه	۷۷	۸- کرشمه (درآمد دوم)
۱۰۶	۴- داد (طوسی)	۷۷	۹- عشاق
۱۰۷	۵- ضربی داد	۷۸	۱۰- لیلی و مجنون
۱۰۷	۶- دلکش (درآمد اول)	۷۸	۱۱- بختیاری
۱۰۸	۷- کرشمه‌ی دلکش (درآمد دوم)	۷۸	۱۲- شوشتری و فرود
۱۰۸	۸- چهارمضراب (در گوشه‌ی رضوی)		
۱۰۹	۹- کرشمه (در گوشه‌ی رضوی)	۸۱	دستگاه سه‌گاه
۱۱۰	۱۰- نیریز	۸۲	۱- چهارمضراب (۱)
۱۱۱	۱۱- شکسته	۸۴	۲- چهارمضراب (۲)
۱۱۱	۱۲- کرشمه‌ی شکسته	۸۵	۳- آواز (درآمد اول)
۱۱۱	۱۳- عراق	۸۵	۴- درآمد دوم
۱۱۲	۱۴- کرشمه‌ی عراق و فرود	۸۶	۵- درآمد سوم
		۸۶	۶- کرشمه (درآمد چهارم)

تذکرات لازم

چون منظور غایی از چاپ و نشر این مجموعه هدایت و راهنمایی آشنایان موسیقی است و قصد تظاهری در بین نیست از انشاء مقدمه و مؤخره خودداری شده آنرا برای دوره‌های دوم و سوم گذارده و تنها به ذکر چند نکته لازم اکتفا می‌گردد.

۱- کوک‌هایی که برای نواختن آوازهای این مجموعه به کار رفته معروف به (چپ کوک) و این اصطلاحی است که از قدیم معروف بوده.

۲- کوک هر آواز به‌طور آکورد قبل از کلید معین گشته است.^(۱)

۳- حرکت قطعات ضربی معین شده به‌وسیله مترونوم (Métronome) در بالای هر قطعه نوشته شده است.

۴- علامات عَرْضی در قطعات ضربی تنها برای یک میزان است ولی در آوازا تا جایی که علامت دیگر و یا خط میزانی نیامده باشد همچنان مؤثر است.

۵- آکوردهای چهارمضراب‌ها برای شاگردان قوی است و مبتدی‌ها بهتر است فقط بنواختن قسمت‌های اصلی اکتفا کنند

۶- گرچه (8 - - - -) در بعضی قسمت‌ها گذاشته شده ولی به‌طور کلی شاگرد قوی هر قسمتی را می‌تواند در اکتاوهای زیرتر یا بم‌تر اجرا کند.

۷- (,) برای نفس‌کش آوازه‌خوان است.

۸- اعداد روی نت‌ها برای انگشت‌گذاری است و هر جا که عد (5) گذاشته شده مقصود انگشت چهارم است که بدون تغییر پوزیسیون (Position) آن صدا را ایجاد کند زیرا عدد (4) برای انگشت چهارم بوده و این عمل خارج از حدود آن است.

۹- خطوط کوتاه افقی که در بالا یا پایین نت‌ها گذارده شده برای نرم و سبک (Leger) کشیدن آرشه است.

۱۰- در آوازهایی که خط میزان وجود ندارد علامت تکرار خط افقی مستقیمی است که در زیر قسمت لازم‌التکرار کشیده شده.

۱۱- اشعار در زیر و قسمت اول آهنگ آن نوشته شده و پرانتز دور مصرع، مُشَخَص تکرار آهنگ مصرع قبلی است.^(۲)

۱۲- تکیه هرگاه روی یک نت باشد آن نت با صدای بعدی خاموش می‌شود و اگر روی دو نت متوالی باشد صدای بعد از نت ذیل تر خاموش‌کننده‌ی هر دو نت است.

۱۳- (~~~~) هرگاه رو یا زیر چند نت متوالی مکرر واقع شود مقصود ناله ایست که به توسط صدای ذیل تر اجرا می‌گردد؛ بدین ترتیب که انگشت مربوط به صدای ذیل تر از نت صدای بم‌تر لغزیده به صدای

۱. این توضیح برای چاپ قدیم است؛ در کتاب حاضر، کوک‌ها همراه فهرست گوشه‌ها در صفحه‌ی جداگانه قبل از شروع هر دستگاه نوشته شده است.
۲. این توضیح نیز مربوط به چاپ قدیم است؛ در کتاب حاضر اشعار یک بار به‌صورت آوانگاری و با حروف لاتین در زیر سیلاب‌های مربوطه در متن نت‌ها و یک بار هم به زبان فارسی و کامل در انتهای هر دستگاه نوشته شده است.

ذیل تر ختم و این عمل به تعداد تکرار نت‌ها اجرا می‌گردد و اگر در زیر یا روی یک نت واقع شود مقصود ناله‌ایست که به واسطه حرکت افقی انگشت مربوط به آن صدا حادث می‌گردد.

۱۴- (~~~~~) هرگاه قبل از یک صدا واقع شود مقصود آنست که انگشت مربوط به آن صدا را از قدری بم‌تر گرفته و به صدای مذکور لغزش (glisser) دهند و اگر بین دو نت واقع گردد از نت اول گرفته و به نت دوم لغزش داده شود.

۱۵- (۵) روی هر نتی که قرار گیرد انگشت مربوط به آن به اندازه نیم‌پرده به طرف زیر رفته و باز به جای اولیه اش برمی‌گردد.

۱۶- (>) برای قوت (Accent) هر نت در بالای آن گذاشته شده است.

۱۷- در چهارمضراب بیات ترک شاگردان مبتدی که نمی‌توانند تمام آن را اجرا کنند بهتر است تا شکسته نواخته (در کوک - می - لا - می - سل) و بقیه را بگذارند برای وقتی که قوی‌تر شدند (در کوک - می - لا - ر - سل) و به همین منظور برای این چهارمضراب دو کوک نوشته شده.

۱۸- برای هر یک از آوازهای همایون و سه‌گاه دو چهارمضراب در کوک‌های مختلف نوشته شده ولی آوازهای مربوط را در هر دو کوک می‌توان نواخت.

ابوالحسن صبا

توضیحات

۱- آوانگاری اشعار متن کتاب طبق روش پیشنهادی استاد حسین دهلوی (در کتاب پیوند شعر و موسیقی) انجام شده است و هنرجویان می‌توانند برای تطبیق الفبای فارسی و لاتین از جدول زیر - که عیناً از کتاب مذکور اقتباس شده - استفاده نمایند.

جدول تطبیق الفبای فارسی به لاتینی

حروف بی‌صدا (صامت‌ها)		صدادارها (مصوت‌ها)
š ش	b ب	a (اَ)، (آ)
č ع و همزه‌ی ساکن	p پ	e (اِ)، (ای)
q غ، ق	t ت، ط	o (اُ)، (او)
f ف	s ث، س، ص	ā آ، عا
k ک	z ج	ī ای، عی، ئی
g گ	č چ	i ای کوتاه
l ل	h ح، ه	u او، عو، ئو
m م	x خ	ow او (مصوت مرکب)
n ن	d د	
v و	z ذ، ز، ض، ظ	
y ی	r ر	
	ž ژ	

۲- نت‌هایی که همراه شعر هست و روی بعضی از آنها آکسان (>) به کار رفته، مابین دو نت سکوت چنگ یا دولا چنگ است و آکسان‌هایی را که روی نت‌های بدون شعر است با توجه به علامت (و) که نشان از نفس کوتاه می‌باشد باید اجرا کرد.

۳- فرازهایی که توأم با شعر است در بعضی موارد مثل: رباعی در دشتی، کرشمه‌ی حسینی در شور و لیلی و مجنون در همایون. با صدای اضافی (اُ) همراه است. چون منظور نواختن است نه خواندن لذا به همان صورت نوشته شده.

۴- در چهار مضرب ابوعطا، ۹ میزان قبل از حجاز را به دو طریق آکورد کامل و یا استفاده از انگشت چهارم در پوز یسیون سوم می‌توان نواخت.

۵- در چهار مضرب دوم همایون، میزان‌های ۲، ۴، ۶ و ۱۱ را به دو صورت می‌توان نواخت.

۶- علامات عَرَضی که در قطعات آوازی به کار رفته تا زمانی که خط میزان در وسط یا انتهای سطر نیامده در تمام نت‌ها به قوت خود باقی است. (مراجعه شود به شماره ۴ از یادداشت‌های استاد صبا).

۷- کرشمه‌هایی که در کتاب آمده را می‌توان مستقل و یا جزو درآمد محسوب داشت و بعضی از آن‌ها هم فقط حالت کرشمه دارند ولی کرشمه‌ی واقعی نیستند.

۸- در انتهای آواز اصفهان، مثنوی اصفهان که از ساخته‌های استاد صبا هست و برای این‌جانب مرقوم داشته‌اند، جهت استفاده‌ی هنرجویان درج می‌گردد. چون بعد از هر گوشه، فراز AB تکرار می‌شود؛ لذا شعر هم به همان صورت باقی است. اگر شعر مناسبی یافت شود می‌توان به جای آن به کار برد.

۹- در چهار مضرب چهارگاه، از میزان شانزدهم به بعد نت‌های اول و دوم را با آرشه‌ی راست می‌توان نواخت.

سخنی چند درباره‌ی تکیه‌ها

قبل از اینکه هنرجویان ردیف را بنوازند به شرح این علامت (°) که تکیه نام دارد می‌پردازیم.
- تکیه روی هر نتی که گذارده شود اشاره به یک یا دو نت بعد از خود می‌شود، که این اشاره در طرز اجرا مانند حروف کوچک است.
تکیه بر سه قسم یا حالت است.

۱- مابین دو نت همصدا قرار می‌گیرد.

مثال ۱

طرز نوشتن

طرز اجرا

۲- روی نت اول که بالاتر از نت دوم است و اشاره به یک نت بالاتر می‌شود قرار می‌گیرد.

مثال ۲

طرز نوشتن

طرز اجرا

۳- روی نت اول که پایین‌تر از نت دوم است و اشاره به دو نت بالاتر می‌شود.

مثال ۳

طرز نوشتن

طرز اجرا

گاهی تکیه‌ها باهم مخلوط می‌شوند یعنی حالت اول با دوم یا سوم، دوم با سوم و یا هر سه حالت باهم، مطابق مثال‌های زیر.

۴- حالت‌های اول و دوم

The image shows two staves of musical notation. The top staff is labeled 'طرز نوشتن' (written form) and the bottom staff is labeled 'طرز اجرا' (performance form). Both staves contain three measures of music. The first measure shows a dotted quarter note followed by an eighth note, then a quarter note. The second measure shows a dotted quarter note followed by an eighth note, then a quarter note. The third measure shows a dotted quarter note followed by an eighth note, then a quarter note. The notes are G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4.

۵- حالت‌های اول و سوم (در تلفیق قسم اول با سوم، تکیه‌ی حالت اول روی نت قرار می‌گیرد).

The image shows two staves of musical notation. The top staff is labeled 'طرز نوشتن' (written form) and the bottom staff is labeled 'طرز اجرا' (performance form). Both staves contain three measures of music. The first measure shows a dotted quarter note followed by an eighth note, then a quarter note. The second measure shows a dotted quarter note followed by an eighth note, then a quarter note. The third measure shows a dotted quarter note followed by an eighth note, then a quarter note. The notes are G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4.

The image shows two staves of musical notation. The top staff is labeled 'طرز نوشتن' (written form) and the bottom staff is labeled 'طرز اجرا' (performance form). The notation is divided into two sections, (۶) and (۷). Section (۶) contains two measures of music. Section (۷) contains two measures of music. The notes are G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4.

۶- سه حالت اول، سوم، دوم

۷- سه حالت دوم، اول، سوم

باید توجه داشت که برای روان شدن اجرای تکیه‌ها لازم است تمرینات مربوط به آنها را پیوسته اجرا نمایید. برای این منظور چند تمرین از تکیه‌های مختلف جهت علاقه‌مندان می‌نگارم.

رحمت‌الله بدیعی